

7. 66. Jahgang (1932) der Monatschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie. 669—793. l.

³³ Különlenyomat az Orvostudományi Közlemények 1942. évi 23. számából (10 l.). Az Auslandsamt der Dozentenschaft meghívására 1942 nyarán Bécsben, Halléban, Jénában, Berlinben, Greifswaldban és Breslauban is bemutatta e felfedezését.

³⁴ *Beszélgetés Gyergyay professzorral, akit operációra hívtak Bukarestbe, de már a halálhír fogadta.* Keleti Újság, 1927. nov. 26.

³⁵ -f-y [Kristóf György]: *Lettországból Kolozsvárra jött meggyógyulni.* Gyergyay dr. érdekes betege, akit Eicken berlini orvostanár küldött fülbajával a híres kolozsvári fülgyógyászhoz. Keleti Újság, 1931. szept. 6.; *A garati fülkürtnyílás heges elzáródásának egy esete — Un caz de obstrucție cicatricială a orificiului faringian al trompei lui Eustache.* Clinica et laboratorium, III. évf. (1934) 4. sz. (Mindkét nyelven a folyóirat román, illetve magyar sorozatában és különlenyomatban.)

³⁶ P. Mișeșcu—C. I. Bercuş: *Din trecutul O.R.L. în România.* Editura Medicală, București, 1979.

³⁷ Két sógora, Engel Rudolf (1894—1945) és Engel Pál (1905—1943) is orvos lett, sógornője, Kauntzné Engel Ella (1890—1956) pedig az Unitárius Egyház egyik oszlopos tagja volt.

³⁸ *Gyergyay professzor az éneklő és beszélő hang helyes használatáról tartott előadást.* Keleti Újság, 1927. dec. 14.

³⁹ Keresztény Magvető, 1929. 273. l.

⁴⁰ *Új iskolai felügyelő gondnokok.* Keresztény Magvető, 1932. 46—47. l.

⁴¹ *Az EKE tisztikara 1933—35 évekre.* Erdély. Honismertető folyóirat. 1933. 19. l.

FERENCZI GÉZA

A SZÉKELYDERZSI ROVÁSÍRÁSOS TÉGLA KORA S FELIRATA*

Néhai Balázs András, a honfoglaláskori sírjáról is ismeretes Székelyderzs¹ unitárius esperese az eddig egyik legrégebb és kétségkívül hiteles rovásírási emléket mentette meg a pusztulástól. Látó szemmel felismerte a templom 1929. évi megújításakor előbukkant tégladarabokon látható jelek mivoltát. E jegyeket fölöttébb jelentősnek véelve, összeszedte a rovásjegyekkel ékeskedő téglakövesek kidobta darabjait. Noha azóta tekintélyes számú cikket írtak a nevezetes emlékről, mégis még mindig bizonytalan mind kora, mind a szöveg olvasata. Korát tekintve a vele eddig meglehetősen egyoldalúan foglalkozók nem vették eléggé figyelembe a régészeti s építéstörténeti feltételeket, illetve hibás adatokra támaszkodtak. Az átírások mindenike, sajnos, még ma is vitatható².

Mindenekelőtt a téglakészítési idejét kell megállapítanunk. Mivel a szöveget közvetlenül kiégetése előtt, a még nedves agyagba karcolták; ha megállapítottuk a téglakorát, akkor egyúttal — nyilvánvalóan — meghatároztuk a felirat készítésének idejét is.

I. 1. A téglakészítési idejét a templomajtó délkeleti oldalfalának a diadalív támpillérel szembe fordított 2. és 3. támpillére közt, az oldalfalhoz a

* Dr. Ferenczi Sándor és Sándorné emlékének kegyelettel.

18. században toldott kis előcsarnoktól, bemenet nézve jobbra levő ablakocskából került elő. Minthogy hasonló ablakocská ugyanennek az oldalfalnak szintén a diadalív déli támfalától számított 4. és 5. támpillére közt, az említett előcsarnoktól balra is van még, ez a két kis ablak — nyilvánvalóan — a templom ma is látható legrégebbi részei közé tartozik. Nem véletlen ötletnek köszönheti létrejöttét, hanem szervesen belétartozik a templom alaprajzába. (A vastagon levakolt falban több hasonló ablakocská — s nem lehetetlen: további rovásírásos szöveget hordozó téglá is — lappanghat még!)

Az ablak faragott kerete vastagon lemeszelt. Emellett annyira minden kormeghatározásra alkalmasabb jellemvonást nélkülöző, kezdetleges munka, hogy szabatosan lehetetlen megjelölnünk készítése idejét. Főül az ablaknyílás nem a megszokott félkör- vagy csúcsívben, hanem a kettő között álló határozatlan idomban végződik. Talán akkor közelítjük meg legjobban a valóságot, ha hegyesebb tojáscsúcsot utánzónak mondjuk. A meglehetősen korai csúcsíves ablakok meg nem értett és egyszerű falusi kőfaragó alakította utánzatának tekinthetjük ezt az ablakzáródást. Más szóval csúcsíves ablakzáródást már látott, de szerkesztése mikéntjét még nem tudó kőfaragó munkája lehet. Ez egyszerűen a függőleges tengely magasba nyújtásával, azaz hegyesebb tojáscsúcs alakban faragta ki az újabb építészeti „divat“ megkövetelte keretet. Ha a most elmondottak helyesek és ha még hozzájuk vesszük, hogy az ablak-keret peremének tagozottsága valószínűleg csak két félköralakban kidomborodó s egymás mellett húzódó pálcátagból alkotódik³, úgy hisszük, abban az esetben tévedünk legkevesebbet, ha az ablakot a 13. század második felében készültnek tartjuk⁴.

Az ablakocskában két, más és más időből származó befalazást különböztethetünk meg. Az egyik, a szilárdabban végzett berakás még ma is benn van. Ez a régiebb, mert ennek mestere még számolt azzal, hogy nem egyszerűen fölőselegessé vált lyukat töm be, hanem a befalazásnak hozzá kell járulnia a fal terhe viseléséhez is. Az 1929. évi javításkor kiszedett (és a szóban forgó téglát is tartalmazó) másik tömés fiatalabb. Részben talán azért is, mert nem kellett oly nagyon számolni a fal teherbírásával, ez ui. hevenyészettebb, gondatlanabb rakású. Mégcsak nem is erősítették hozzá mészhabarccsal a régi töméshez, ill. ennek vakolatához! (Szakasztott ugyanígy két különböző időben falazták a másik említett ablakocskát is.)

A székelyderzsi unitárius templom építéstörténetével is foglalkozott Huszka József szerint a 16. század elején falazták be az ablakocskákat. Az építményt hálóboltozattal fedendő, az ezt tartó gyámkövek beillesztésekor tönkretették a régi falfestményeket, és egyidejűleg a déli oldal régi, apró ablakai helyébe új, hosszú csúcsíveseket törtek⁵.

Huszka leírása azonban hibás, ellentmond önmagának. *A délkeleti oldal tárgyalt ablakait 1419-re már befalazták, legalábbis belső felükben (ez a gondosabb első „tömés“), hiszen Ung[vár]i⁶ István fia Pál mesternek ebben az évben év- és névjelzett falfestmény-sorozata a falnak erre a részére is kiterjedt.*

Pillanatnyilag nem tudunk többet mondani az ablaknak erről a belső falazásáról. Valószínűnek látszik, a képsorozat elkészítését közvetlenül megelőzően tömték be, éppen az ehhez szükséges egységes és töretlen falfelület nyérése érdekében!

2. A templom hajója északi oldalán ábrázolt Szent László legenda képsora épen maradt, illetőleg megsemmisült részletei lehető legalapossabb megfigyelése s tanulmányozása eredményének tanúsága értelmében az utóbbiak a hálóboltozatot tartó bordakötegeknek és gyámköveknek a berakásakor váltak az enyészet martalékává. Vagyis — tekintve, hogy Ung[vár]i István fia Pál mester 1419-ben festette a Szent László legenda képsorait is, és a hálóboltozat fiatalabb az 1419-i falfestményekkel valószínűleg egykorú átalakításból származó magas csücsíves ablakoknál — a hálóboltozat csakis ezután készülhetett. Mégpedig jelentékenyen később.

A hajóban nyolc egész- és három sarokba való gyámkő tartja a hálóboltozatot hordozó egész- vagy sarok-pillérekötegeket. A szentélyben szintén nyolc egész-, de csupán két sarokba való gyámkő teljesíti ugyanezt a feladatot.

Sorra megvizsgálva a gyámköveket, nagyon érdekes körülményre jövünk rá. Alighanem ez a megfejtés kulcsa.

A hajónak mind a tizenegy gyámköve nagyon gondosan faragott, sőt válogatott mintázatú. Nagy vonásokban ugyan egyezők, de mindannyian mégis más és más, hisz valójában mind fölülről lefelé, fokozatosan kisebbedő, hol domború, hol homorú, hol egyenes oldalú félkorongokból tevődnek össze.

Velük ellentétben a hasonló gondossággal alakított szentélybeli gyámkövek közt mindössze *egyetlen* ilyen találunk, mégpedig a diadalív déli végétől a szentélyzáródáson a diadalív északi végéig haladón a 3. gyámkőben⁷. Az összes többin viszont alakos ábrázolás szemléltető. Éspedig: 1) egészében kerek kehely (sarokban); 2) fonadék; 3) az említett, a hajóbelivel azonos; 4) XIV—XV. századbeli, ostyával fedett kerek csészéjű kehely, nyolcszögű egyenes-záródású talppal, szárgombja négy, eredetileg általában betűt hordozó, lekerekített sarkú, szögletes bütyökszerűen kiálló díszítménnyel; 5) keblét szaggató gödény (pelikán) pajzsban. Fölötte két vastag szálból csavart, kibomlott végű köteg. A gödény fészke alatt jobbra, csészécskéből (?) kinövő, jobbra hajló, ötszirmú virág; 6) pajzsban jobbra rézsútosan fölfelé állított faeke vascsoroszlyával és -ekepapuccsal; 7) fordítottan faragott székely (?) címer: jobbról balra könyöklő páncélos kar lefelé tartott karddal, jobbra lent ötágú csillag, ez alatt pedig szárvaival fölfelé álló félhold pajzsban; 8) kezével szemét elfedő, száját pedig széthúzó szakállas (férfi?) fej; 9) nyelvét öltő sima állú (női?) fej; 10) vas ekepapucs (sarokban)⁸.

A szentély gyámköveinek néhány (így az 1., 4—7. és 10.) tulajdonképpen nem „tisztá“ gyámkő, hanem alatta kiképzett gyámkőre „ráillesztett“ elem, bár valójában egyetlen tömbből faragottak. Noha magyarázni pillanatnyilag nem tudjuk, talán föl kell figyelnünk arra, hogy a „valódi“ gyámkövek (azaz a 2—3. és 8—9.) egymással szemben helyezkednek el. Ügyszintén figyelemre méltó az is: a címereket hordozó pajzsos gyámkövek a XIV—XV. századi kehely-utánzattal együtt a főhelyre illesztettek. Az egyszerűbb (fonadék meg a hajóbeliekkel azonos) gyámkövekkel szemben a fősorolásban említett két (férfi [?] meg női [?]) fej található.

A pajzsban levő ekét ábrázoló kivételével ma vastag mészréteg borítja e gyámkövek mindenikét. Arról viszont nem távoli múltban vakar-

ták le a mész-bevonatot. Mintázatuk hangsúlyozottan domboritott, és köcsipkézetre emlékeztető áttörések figyelhetők meg.

Jelképes értelmű taglalása fölösleges, mert nekünk csak az jelentős most: az 5. gyámkő cimerpajzsán levő, keblét szaggató és kicsinyeit tápláló gödény a *Petki család címere*. Ha ezek után arra gondolunk, hogy — tégláik különböző méretei alapján következtetve — a hajó- s szentélyboltozat bizonyára nem épült egyszerre, akkor szinte önmagától értetődik az alábbi viszonylagos kormeghatározás.

Mivel a Petkiek eredetileg a Székelyderzssel határos Petek faluban⁹ élő, nevét is onnan író előkelő család, Székelyderzsbe pedig csak később kerültek s lettek e helység földesuraivá kb. másfél évszázadon át, mivel továbbá a Petkiek címere a hajó gyám- és zárókövein sehol se, hanem *csupán a szentélyben*, ott viszont *más alakosok társaságában főhelyen*, a középen található meg, arra következtethetünk, hogy a *Petkiek a hajóboltozat építési költségeihez még nem járultak hozzá, ellenben a szentélyéhez már igen*. Azaz a hajó hálóboltozata a Petkieknek Székelyderzsbe kerülése előtt, a szentély viszont a családnak a faluba kerülése után épült.

Megbízhatatlan családtörténeti műveink nem emlékeznek meg oly mértékben a Petki család tagjairól, hogy kormeghatározásunkban nyugodtan rájuk támaszkodhatnánk. Adataikkal ezért nem is foglalkozunk, hanem újabban előkerültek révén kíséreljük meg vázolni a számunkra szükséges mértékben a család itteni kezdetét.

György volt a Székelyderzsből fölemlített első Petki. Mátyás király az 1478. május 6-án Budán kelt parancslevelében¹⁰ *királyi megbízottként* először *Johannes de Pethky, aut Georgius Pethky de Ders*-et nevezi meg. Az oklevél szövegéből kitűnően ez a Petki György már Székelyderzsben lakott. De csak ő, mert János nevű testvére még mindig a névadó jószágon, a határos (Petek) faluban élt. Székelyderzsbe való áttelepülését valószínűleg 1470 utánra kell tennünk. A *Dominicus Pethk* feleségétől, *Anna de Saldorf*-tól a maga s fiai, *Georgius* és *Johannes de Pethk* javára *apai testvérei, Petrus* és *Laurentius de Voszöd* ellenében kieszközölt osztálylevelében ui. még a „derzsi“ megkülönböztető jelző nélkül említődik¹¹.

Ezek után egészen magától értetődően csak azt mondhatjuk, hogy *a templom hálós boltozata az 1470—1478 közötti nyolc évet megelőzőleg épült, a szentélyé viszont 1478 körül: kevéssel előbb vagy inkább valamivel utóbb. Azaz eddigi eredményeink alapján a téglá az 1478 körüli évek valamelyikében készült.*

A Petki György neve melletti *de Ders* jelző használatát nem tartjuk véletlenségnek. Igaz ugyan, hogy nem minden esetben találjuk György neve mellett kiegészítésként, viszont 1493—1496 közt többször is¹², és 1505. augusztus 26-án¹³ határozottan ezzel az előnévvel szerepel.

E Györgynek — föltehetőleg — lelki adottságai is meglehettek a templom bővítésére való áldozathozatalra. Mert, ha el is tekintünk a Mátyás király kora alatti hatalmas gazdasági, ill. az ebből következő építészeti föllendüléstől, amikor a királyt utánozva a jobbágyfalvak földesurai majdnem versengve alakították, bővítették a birtokaikon levő templomokat, a közelben lakó s a Petkiekkel rokon Thobiásiaktól már ebből a korból eredő műemlék is maradt fenn, de meg egy századdal később

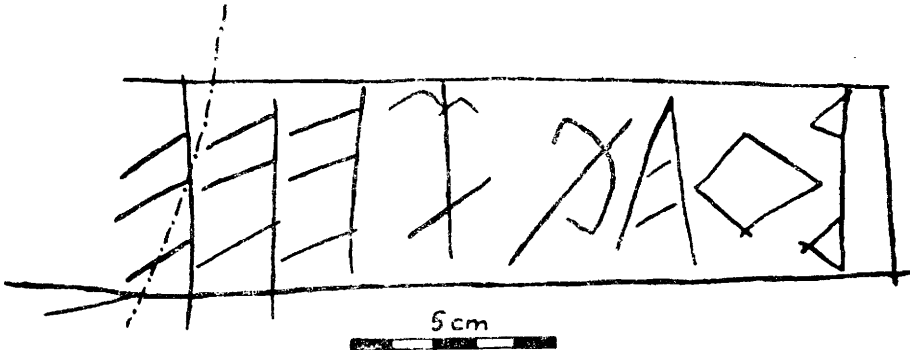
is, a Peteken és Páloson egyaránt birtokos Petki Miklós névadó falujában, 1587. november 11-én kelt végrendeletében „az zentegj haz epitesere Negy ökröt“ hagyott¹⁴.

A székelyderzsi templomnak 1605-ben Rácz György ostromakor szenvedett rongálódásait pedig ismét Petki, a Bocskai István erdélyi fejedelem mellett kancellárkodó Petki János javíttatta ki¹⁵.

Petki Györgynek valószínűleg vagyoni viszonyai is voltak annyira kedvezők, hogy adományozhatott a „szent egyház“ építésére. Sok adat ugyan nem maradt fenn, de már a korábban felsoroltakból is kiviláglón meglehetősen előkelő, vagyonos család volt.

Az elétártak alapján tehát még azt lehet és kell hozzáfűznünk a szentélyboltozat, illetőleg a téгла kormeghatározásához, hogy — amint a kiindulásul vett gyámkövön levő címer is mutatja — a szentély 1478 körüli átalakításának költségeihez a Petkiek közül (elsősorban?) Petki Domokos és Saldorf Anna fia: derzsi Petki György járul hozzá. Ha talán nem is egyedül ő viselte az átépítéssel kapcsolatos összes kiadást, mégis a falubeliek bármelyikénél többet adhatott, minthogy csak az ő családjának címere került gyámköre, méltó megemlékezéséppen... (Ha ugyan a közvetlenül utána következő, szintén főhelyen látható pajzs ekéje is nem valamelyik helybeli módos, javításra másoknál ugyancsak [sokkal] többet áldozó, ma még ismeretlen, nem azonosított család címere. Fel-tűnő ui., hogy mindössze három pajzsos ábrázolás van. Közülük kettőnek — a Petki s a fordítottan álló székely [?] címer — címervolta vitathatatlan. Az ekének éppen pajzsban és szintén főhelyen való jelentkezése kényszerít címervoltának föltételezésére. E vélekedésünk nemhogy ellenezné, hanem inkább támogatja Petki Györggyel kapcsolatban írottainkat.)

II. 1. A kezünkbe fogott, lehető legalaposabban megvizsgált feliratos téгла mai hossza 250, szélessége 165, vastagsága pedig 47—48 mm. (Eredeti hossza s szélessége ismeretlen. A felfedezésekor megőrzése érdekében készített, de a téglánál kisebb méretűre sikeredett ládikóba tételekor ui. néhány mm-t lecsiszoltak belőlük.) (Összehasonlításul és tájékoztatásul ismertetjük a kései csúcsíves építésű karzattól 1980 őszén végzett javításkor kiszedett egész téгла méreteit: 240×140×45 mm.) A rovásírásos oldal többé-kevésbé gondosan elsimított és közepe felé kissé bemélyed. Többi oldala mind durvább alakítású (így hátlapján búzaszalma-szár fej felőli részének a lenyomata maradt fenn), kivéve a mellső keskeny oldallapot. Ezt az alsó pereme mentén, még lágy állapotban késsel vágták egyenesre. Jó, tiszta agyagból¹⁶ készült. Kavicszem csak elvétve akad benne. Élénkvörös színűre égetett; csengése acélos. (A fenti jellegzetességek szinte azonosak a napjainkban előkerült tégláival! Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy e két, de a többi beépített téгла is egykorú vagy majdnem egyidejű. Ez pedig ugyancsak korábbi kormeghatározásunkat támogatja.) Oldalain mézshabarcs-nyomok látszanak. A téglát tehát nem külön üregbe helyezték el, hanem a többi kitöltő anyaggal együtt falazták be. Arra azonban ügyeltek, hogy feliratos felszínét ne fedjék be mézshabarccsal. Minthogy a téгла töredékeinek felületén határozottan megállapítható a méz nyoma, bizonyosnak kell tartanunk azt, hogy legkésőbb betevésekor, a helyére erőltetésekor repedt meg. (Ha a törések újak volnának, nem lehetne méz-beszivárgás és -lerakódás a repedések felületén.)



2. A következőkben vizsgáljuk meg a felirat jegyeinek a készítési módját és igyekezzünk kibetűzni a ránk örökített rovásszöveg értelmét. A szöveg betűit hegyezett fapálcikával (faággal) vagy szeg-heggyel karcolhatták be a még puha téglatestbe. Mégpedig közvetlenül a mintázó keretből való kivétel után és a szárítást, égetést megelőzően. A felirat az (egyébként nem évégett) gondosabban elsimított nagyobbik oldallapjuk elég arányosan beosztott, kb. harmadnyi szélességű hosszanti sávját foglalja el. Bekarcolója a téglalapjának a jobb oldalán, elég szorosan a szélén, a felirat keretétől alkalmazott vonalak meghúzásával, bemélyítésével fogott neki a műveletnek. Először a felső s alsó hosszú vonalakat húzta meg, majd a jobb oldali rövid függőleget. A baloldalon azonban nem zárta le előre. Valószínűleg mert nem tudta, hogy szövege hol fog végződni. Utólag viszont meg elfeledte lezárni a téglalap alakú keretet, mert onnét hiányzik a függőleges keretvonal. A felirat keretének hossza 185, szélessége jobb oldalon 48, baloldalt pedig 57 mm. A keret vonalai szabad kézzel ugyan, de eléggé szabályosan, lendülettel húzott egyenesek. Az elméleti egyenestől való eltérés oka egyéb mellett bizonyára a nem mindenütt egyenletes eldolgozású, puhaságú téglanyag is: a helyenként keményebb anyag eltérítette a karcoló eszköz hegyét.

A keret és a felirat vonalai mind gondosan, élesen bekarcoltak. Írásban gyakorlott kézzől vallanak. Határozottan elütnek a különböző, mélyebb-sekélyebb, *véletlen* karcolásoktól. Közülük csupán a felirat utolsó rovásjegyen szintén keresztül haladó, mások olvasási kísérletekor a jegy meghatározását erősen megzavaró karcolt vonalat említjük. Ez a téglafelső részén kezdődve az alsó keretvonalon alólig tart. Igaz, hogy metszi a felirat mezejét, ámde *szembeötlően sekélyebb és határozatlan irányú* miatt mégis feltétlenül véletlen karcolásnak kell tartanunk. *Semmi esetre se tartozik a felirathoz, és annak megfejtésében semmi szerepe nincs.* Jellemző azonban, hogy — bár ez a vonal a felső vízszintes keretvonal meghúzása után és az alsó keretvonal, valamint a *p* rovásjegy bemélyítése előtt került a simított felületre — mégsem egyengették el, hanem meghagyták. A vonalak szélei feltarajozódnak és egyúttal láthatók a vonalak mélyítésekor jobbra vagy balra sodrott agyagrészecskék.

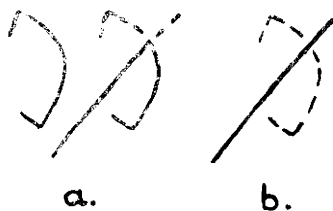
3. Többen is megkísérelték megfejteni a feliratot (1. kép és 1. ábra). Valamennyien azonban csupán jobb vagy rosszabb minőségű fénykép alapján kísérleteztek, maga az emlék — a helyzetből adódón — azonban, Ferenczi Sándortól eltekintve, egyikőjüknek se forgott a kezében.

Márpedig enélkül sok apró, de lényeges, sőt döntőnek mondható részlet elsikkadhat, miként át is siklottak fölöttük! Az emlék fényképmásolatával először foglalkozó Jakubovich Emil sorra vette s értékelte a lehetőségeket: *Mⁱklós zsidó p^ap*, Németh Gyula *Mⁱklós d^e[r] zsi p^ap* értelmű feloldását, Pais Dezső *Mⁱklós [és] D^e[r]zs^a p^ap^ap* jelentésű átírását. Figyelembe vette a *Mⁱklós Anti p^ap* eshetőséget is. (Az Anti szó kereszt-név és jelzős helynév értelemben is szerepel nála, de mindkettőről az a véleménye: „nehéz vonatkozásba hozni e legalábbis XVI. századeleji derzsi téglával.“) Fenntartásokkal ugyan, de egyébként mindenik ismer-tetett megfejtés elfogadható. Jónéhány évtizeddel később viszont Csallány Dezső a következő eredményre jutott: *Mⁱklós k^{ántor} pap^atya*¹⁷. Ezt

azonban tagadhatatlanul, habozás nélkül el kell utasítanunk, mivel Csallány nem létező jegyeket alakított ki „javításával“, és eme önkényesen módosított szövegre alapozta megfejtését.

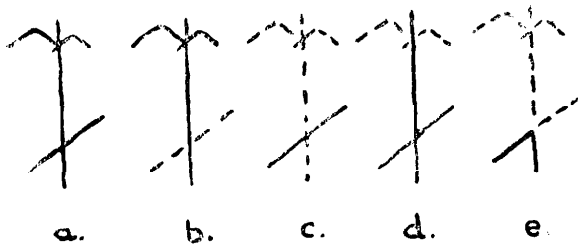
4. Fölsorolásunkból láthatóan az emlék első szavát azonosan betűzte ki mindenik vele foglalkozó. Ezért nincs is miért időznünk e kérdésnél. Egyelőre kételkedés nélkül elfogadható *Mⁱklós*-ként való feloldása¹⁸.

Utolsó betűjénél azonban mégis meg kell állanunk. E jegy vitathatatlanul betűösszevonás: az *o* és (Csallány szerint meghosszabbított szárú¹⁹) *s* jelét foglalja magába (2. a. ábra).



Szerintünk azonban további betűt, mégpedig az *sz* hang jegyét is megtaláljuk benne (2. b. ábra). Az *o* jegy ívét metszi az (addig *s* jelét kialakító) balról jobbra fölfelé haladó egyenes (ez a rész Csallány *s*-ének a „meghosszabbított“ szára!). A nagyon gondos vizsgálat határozott eredményeként azonban ezt a *vonalszakaszt* semmiképpen se tekinthetjük az emléken található más, tagadhatatlanul „gondatlanságból“ vagy merő véletlenségből eredő egyenesként. Nem egyszerű lendület vitte tovább a karcoló eszközt, hanem egyúttal az *sz* jegyét is kialakítani akarás (?)²⁰.

A következő jegy újabb összevonás (3. a. ábra). Első részében (3. b. ábra) a nikolsburgi, azután a Marsigli ránk örökölte, valamint Telegdi-, (az ebből származó) Kájoni-féle újabb és Dési-féle ábécéből ismert *nt*, *nt* jelét láthatjuk. De föllelhetjük (?) benne a *gy* jegyét is. Följogosítana ennek a föltételezésére az *nt* függőleges szárát az alsó rézsútos vonalka fölött ugyancsak metsző, az összevont betű alapvonala felső részén levő jobb oldali egyeneske jobbról balra lefelé haladó *s a függőleges metszése után is folytatódó* (bár kétségtelenül rövidke, az eddig közölt fényképeken láthatatlan) szakasza (3. c. ábra). E két rézsútos vonalka



önmagában is, de az alapvonallal együtt is rovásábécéink mindenikéből lényegében azonosan jelentkező *gy* jegyét alakítja ki. Megtaláljuk azonban betűösszevonásunkban a *d* hang írásjelét is (3. d. ábra). Sőt ez utóbbi az *i* betűt is alakítja²¹ (3. e. ábra).

Írottaink értelmében tehát ennek az összevont jegynek feloldásával *nt^egy^edi* megfejtéshez jutnánk. Ehhez hozzáadva a *Miklós* szó utolsó, összevont betűjéből kiolvasott *sz-et*, megfejtésül *sz^ent^egy^edi* (helységnevből alkotott) jelzöt kapnók. Hangsúlyoznunk kell az eddigi leírásokkal szemben azt, hogy az „első“ s „második“ szó közt *nincs* betűnyi hézag! (Ez csak látási tévedés, csalódás.) Még az egyetlen függőleges (vagy dőlt) vonalkából álló, legkisebb teret foglaló *sz* jegye is csak nehezen volna oda beszorítható! Az emlék írója ezzel az elhelyezéssel viszont igen egyszerűen és nagyon ötletesen oldhatta (vagy oldotta?) meg szavai jegyeinek az összevonását.

Az ezt a betűösszevonást követő tagadhatatlanul három *p* átírása vagy *“p^ap^ap”*, amiképpen Pais olvasta vagy („helyesírási hibát“ tételezve föl) *p^ap^ap*, miként Sebesy Ákos vélte megfejtteni. Mi azonban nem Sebesy családnévet jelölő *Papp* értelemben gondolunk e szóra, hanem foglalkozásra utaló *pap* jelentést vélnénk kiérezni belőle. A „helyesírási hiba“ azonban nagyon kérdéses: egyetlen ilyen se leltünk szakirodalmunk bő anyagában²². Befejezetlen szóként sem igen tekinthetjük, noha erre is gondolnunk kell. Megkísérelt változataiból se lehet értelmet nyerni, a ragozott *pappal* alak kivételével. Ennek elfogadhatóságát azonban nyelvtörténeti érvek akadályozzák. (Hátrébb még visszatérünk ilyen jellegű, befejezetlen szóként tekintett megfejtésünk itt nem tárgyalt változatára.)

Furcsának tűnhet Székelyderzsben a tőle messze, a Mezőség nyugati szélén fekvő, Székkel, Kispulyonnal és a gr. Wass család egyik ágának előnevet adó Cegével határos (Vasas) Szentegyed neve²³ itteni jelentkezésének föltételezése. De talán mégsem annyira meghökkentő, ha fölemlítjük a következőket. A szóban forgó téglá korának meghatározásakor láttuk volt, hogy *derzsi Petki György* valószínűleg jelentős anyagi áldozatokkal járult hozzá a szentély építéséhez. *Néhai* jelzővel megtöltött neve 1529-ben tűnik föl *Szentegyeden*. Özvegye, Dorothea, lányának, Annának két (Székely, Török) jobbágytelket adományozott itten²⁴. Elképzelhető tehát, hogy a székelyderzsi templom szentélyének boltozása-
sakor egyelőre igazolhatatlan, éppen innét elszármazott, a kor szokása szerint egyházi tevékenységét Petki György kérésére vagy utasítására (mellette) Szentegyeden folytató Miklós nevű pap vagy (nyelvemlékből szintén bizonyíthatatlan) *apa-pap* (= esperes) tartózkodott a helységben,

szülőfalujában (?), és ő karcolta a téglába a rovasbetűket. Vagy más szentegyedi (származású, ill. ott tevékenykedő) pap cselekedte volna ezt a földesúr névadó birtokára éppen ebben az időben jövetelekor. De ez még kevésbé valószínű. Mindezek, természetesen, pillanatnyilag csupán egyszerű föltételezések.

Az eddigiek alapján rovasemlékünk megfejtése *Miklós szentegyedi apa-pap* vagy *papp* lenne. Részben oklevelekkel is igazolható föltételezésünket valószínűsíti az a tény, hogy a téglába karcolt jegyek erőltetés nélkül oldhatók föl ezzel az értelemmel. Mindkét megfejtéssel azonosan, az utolsó szó marad kétséges. Mindenesetre úgy tűnik, hogy, bár támogatni semmivel se lehet azon kívül, hogy más olvasat nemigen lehet, Paisnak igaza volt: létezhetett az esperes *apa-pap* változata.

5. Figyelembe kell vennünk a következő lehetőséget is: tárgyalt jegyünk *ant*-nak olvasását, noha Jakubovich, mint láttuk, nagyon valószínűtlennek tartotta ezt az eshetőséget. Az alábbiak miatt mégis kötelességünknek érezzük ezzel a lehetőséggel is foglalkozni. 1525. december 25-e előtt Bögözben kelt oklevél értesít arról, hogy vargyasi Dane Péter homoródszentpáli halastavát tíz forintért zálogba veti Kornis Miklósnak, mégpedig *Antal székelyszerzi plébános és közjegyző előtt*²⁵. A két évszám (ti. 1478 körüli évek és 1525.) közti viszonylag nagyobb időköz ez esetben is tagadhatatlanul vitathatóvá teszi föltételezésünket, sőt mi több, 1525-ben „csak“ plébánosként szerepel. Mivel azonban az *apa-pap* (= esperes) nem jelenti föltétlenül az író személy valós tisztségét, ezért gondolhatunk arra, hogy még fiatal pap korában (?) egyházi pályafutásról valló ifjú vágyakozását örököltette esetleg ránk az *apa-pap* (= esperes) szó bekarcolásával. „Játékos“ megnyilvánulásáról vallana, s így támogatná gondolatunkat, nevének *Anti* becéző alakban jelentkezése²⁶. (A szóban forgó betűösszevonás elemekre bontásakor említettük, hogy nehézség nélkül elfogadható az alapjegy *ent* átírása mellett az *ant* feloldás is.) Az utolsó szó így is mindkét változatban olvasható.

E feloldás esetében az első, a *Miklós* szó keltene zavart. Vagy esetleg az említett személy (akkor már terjedőben levő²⁷) kételemű nevéből lenne szó? Ez egyelőre ugyancsak megválaszolhatatlan kérdés. Az viszont természetes, hogy csakis további kutatások dönthetik el feltételezésünk helyességét vagy helytelen voltát.

E második megfejtés szerint szövegünk *Miklós Anti^a p^ap^ap* vagy *p^ap^ap* lenne.

6. Gondolhatunk még az alábbi megfejtésre is *Miklós Anti páppa*, azaz *Miklós ellenpápa*. Ismeretes, hogy V. Miklós (1447—1455) az 1449-ben lemondott V. Felix pápával szemben III. Frigyes német-római király támogatásával lett a r. kat. egyház feje. Nem is túl idős nemzedék még emlékezhetett az 1478 körüli években a tudományok és művészetek e pártfogójára s művelőjére, a pápai udvarba a mifelénk is akkor terjedő humanista szellemet bevivő s az azonos vonatkozásban rendkívül kiemelkedő Mátyás királlyal is kapcsolatot tartó pápára. (Itt emlékeztünk derzsi Petki Györgynek jelentős közéleti-politikai szerepére s éppen Mátyás királytól kapott különleges, a király bizalmát kifejező megbízatásaira!) Szövegünk szerzője esetleg az ő emlékét örököltette ránk? Ma még ugyancsak válasz nélkül maradó kérdés, bár a tőlünk most fel-

ajánlott és ismertetett három megfejtési kísérlet közül a legvalószínűtlenebbnak mutató föltételezés.

E megfejtés esetében a *pápa* szó *pappa* alakja gördít akadályt elfogadása elé. De nem feledkezhetünk meg arról, hogy a latin eredetű *papa* 'atya' valójában a görög $\pi\alpha\pi(\pi)\alpha\zeta$ 'atya' megszólító alakjának, a $\pi\alpha\pi\alpha!$ 'atya' átvétele. Esetleg ez a görög alak jelentkezne *pappan*ak is olvasható szavunkban? Valószínűtlen. Annál is inkább az, mivel ezzel az alakkal nem találkoztunk a rendelkezésünkre álló rendkívül szegényes irodalomban²⁸. Szóba jöhet még a görög szóval azonos latin *pappas* 'atya' alak, utolsó betűjének feltételezett elmaradásával. A betűösszevonás *anti* jelentéséhez kapcsolva szövegünk értelmetlen. Annál inkább értelmessé válnék első megfejtési kísérletünk *szentegyedi* feloldásához fűzve: *Miklós szentegyedi pappas(s)* azaz *Miklós szentegyedi atya*. Tagadhatatlan: mindegyik megfejtési kísérlet igazolhatatlan ugyan, de nem elképzelhetetlen.

7. Összegezve irottainkat: a rovásírást hordozó székelyderzsi téglakészítési s egyúttal az emlék keletkezési ideje a bemutatott megfigyelések és érvek alapján az 1478 körüli, valószínűleg inkább utáni évekre tehető. Rovásszövegünk mind írás-, mind művelődéstörténeti tekintetben vitathatatlanul az eredetiben fennmaradt hiteles emlékeink legrégebbieinek egyike. Talán csak a nikolsburgi rovásbetűsor előző időben. Megfejtési kísérleteink beleilleszkednek a jelzett időszakba. Az ezeket úgyahogy támogató oklevelek pedig erősíteni látszanak a téglakészítési s vele együtt az emlék más oldalról meghatározott keletkezési idejét.

A székelyderzsi unitárius templom egyik ékeként tekinthető rovásírási emlékünk eddigi négy elfogadható s egy ismeretlen megfejtéséhez magunk most, oklevelekkel is kismértékben ugyan, de mégiscsak erősített. Újabb hármat vagy négyet csatoltunk. Hogy az immár hétre vagy nyolcra emelkedett átírás közül végül is melyik állja ki a több oldalról is fakadó bírálatot és marad kétségbevonhatatlan megfejtésként, azt majd a jövő dönti el. Könnyen meglehet, hogy eddig még meg nem lelt nyolcadik-kilencedik bizonyul valónak. Éppen ezért ismételten hangsúlyozzuk, hogy a valóságnak megfelelő jegyek vizsgálatára épített föltevéseinket csupáncsak meglehetősen ingó talajon álló *megfejtési kísérletként* tekintjük. Nem merészkedünk most többet mondani, hisz tág tere nyílik a bizonytalan és esetleg tévútra vezető találgatásnak. Sajnos, nagyon is hiányos okleveles adatokkal igyekeztünk ugyan valószínűsíteni egyiket is, másikat is, ámde mégse sikerült megnyugtató eredményt elérnünk. Középkori okleveles anyagunk számottevő részének századok folyamán való megsemmisülése miatt ezen csöppet sincs miért csodálkozunk. Reméljük azonban: a jövő előbb-utóbb csak megtermi e tekintetben is a magagyümölcsét.

JEGYZETEK

* Ferenczi Sándor azonos című, hiányosan megmaradt kéziratában rendkívüli alaposággal foglalkozott a két különböző, de összetartozó kérdéssel. Mint látni fogjuk, az eredményhez (mindenképpen közelebb) vezető egyetlen, másoktól teljesen elhanyagolt és eltérő utat követett: többoldalú *helyszini* régészeti, művészeti és építészettörténeti megfigyelésekre meg okleveles adatokra támaszkodott. Eredményeit könyvalakban készült közzétenni. Nyomatott felhívásában olvassuk: „Az

összegyűjtött régészeti adatokkal meghatározható az az évtized, amelyben a feliratos téglá készült, az egybeválogatott okleveles anyag alapján viszont megállapítható a feliratot bekarcolók családja". (Ferenczi Sándor, *Az énlaki rovásírásos felirat*. Cluj, 1936. című könyve külön lapra nyomtatott melléklete.) Anyagiak hiánya, érdektelenség meg egyéb természetű nehézségek miatt, sajnos, jelzett tanulmánya nem jelent meg, kézirata pedig a következő háborús eseményekkor megcsonkult. Többek között aprólékosan fölmérte a templomot és elkészítette igen részletes alaprajzát. Azonkívül kézbe fogva, vonalról vonalra elemezte az oly rendkívül nevezetes téglán olvasható betűket. A részben hiányossá vált értekezéséből éppen a bizonytalan átírású jegyek megfejtéséhez fűződő levezetése semmisült meg. A következőkben előbb a téglá korával kapcsolatos fejtegetéseit vesszük át rövidítve, szükség esetében helyesbítve s kiegészítve a magunk észrevételeivel, majd a téglá szövege tőlünk való megfejtésének több változatát közöljük. Sajnos, nem tudjuk: kibetűzési kísérleteink valamelyike azonos-e a Ferenczi Sándoréval, avagy az övétől eltérő átírást ajánlunk-e föl.

¹ Ferenczi Sándor, *A székelyderzsi honfoglaláskori sir*. Székelység III(1933). 100—106.

² Utolsó ismertetését teljes irodalommal ld.: Ferenczi Géza—Ferenczi István, *Magyar rovásírásos emlékekről*. Művelődéstörténeti Tanulmányok. (Csetri Elek—Jakó Zsigmond—Tonk Sándor szerk.) Bukarest 1979. 15—18. és 16—19. jz. — Itt is föl hívjuk a figyelmet a sajnálatosan becsúszott több sajtóhibára. Kettejük éppen a székelyderzsi téglá ismertetésében található: a 17. lapon levő, ábrára utalásunk 5. számjegye helyett 2., a 2. ábra magyarázó szövege helyett pedig „A székelyderzsi rovásfelirat másolata“ olvasandó.

³ Debreczeni Lászlónak Ferenczi Sándor részére átengedett rajzai szerint a szucsáki s az uzdiszentpéteri ref. templom késő-Árpádok-korabeli ajtó- s ablakkereteknek van ehhez hasonló, közvetlenül egymás mellett elhelyezett két domború pálcatagból alakított tagoltsága. Templomunk ablakocskáival egykorú, majdnem azonos méretűeket Boroskrakkóból, Sárdról, Kiskapusról, Mérából, Ördöngösfüzesről és másunnét ismerünk.

⁴ Templomunk legkorábbi részeit más kutatók is a 13. századból keltezik. Vö. Ferenczi Géza, *Néhány kora középkori székely falu keletkezési idejéről*. Korunk XXXVII(1978). 951. és 29. jz. — Neve első ízben (*sacerdos*) de Ers alakban a pápai tizedjegyzék 1334. évi rovatában szerepel (Ld.: *Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania*. III. București 1954. 200. és 18. jz.)

⁵ *A derzsi (Údvarhely m) falképek*. Archeologiai Értesítő 8. [1888] 50.

⁶ Mihalik József közölte (*Hazai őtvöscéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. századból*, Archaeologiai Értesítő U.f. XII(1892). 431.), amennyiben a rajz hiteles. hibás átírásban, a kétségtelenül ungvári aranyművesek 1666-ban kiadott oklevélre illesztett, talán 1564-ből (ha ugyan nem téves olvasás 1640 (?) helyett) származó pecsétjét. Ungvár neve ezen (*de*) Vng alakban jelentkezik. A székelyderzsi falkép felirata festőjének *de Vng* neve tehát kiegészíthető a valóban létező helységet jelölő *de Vng[var]ra*, azaz *Ungvárira*. Ferenczi Sándor cédulája.

⁷ Lehetséges, hogy ez a gyámkő tulajdonképpen nem is ide készült, hanem a hajóból való. Eredetileg talán a hajó déli falának legnyugatibb gyámköve lehetett vagy legalábbis annak szánták. A délnyugati sarokban épített, a karzatra fölvezető csigalépcső készítésekor vagy kiszedték, vagy amiatt már be se helyezték. Csupán a csigalépcső falának kibontása után tisztázhatnók ezt a kérdést. Bennünket azonban nem érint, hiszen elegendő azt hangsúlyoznunk, hogy a szentélyben azért van ez az egyetlen nem alakos, hanem egyszerűen tagozott gyámkő, mivel az nem ide készült, hanem már meglévőt használtak föl. Ferenczi Sándor jegyzete.

⁸ Elhelyezését vizsgálva talán az se véletlen és nem hagyható figyelmen kívül, hogy a „csúfolódást“ kifejező férfi (?) s női (?) fej „semmitmondó“ két gyámkővel: az első a hajóéval azonos, a második pedig a fonadékkal van szemben. — A „csúfolódás“ természetére nézve ld.: László Gyula, *Varázslat egy középkori falusi templomunkban*. Kolozsvár 1947. Újraközölve: uő., *Régészeti tanulmányok*. Budapest 1977. 186—210. és 470—475. (jz.-ek), gazdag irodalommal. Ez utóbbiból nyújtjuk a következőket. A szerző e tanulmányában a XIII. századból keltezett Kolozs megyei szentpáli pillérfő faragványának jelentését taglalta. A kőfaragó a minden bizonnyal a diadalív bal oldali ívtorkolatánál elhelyezett pillér fejére a hívőknek a tomporát mutató meztelen női alakot faragott. A vele egykorú díszítőszokásokat ismerve, elég valószínű az is, hogy durva faragását vékony és kifertett habarcsréteg borította. Színezett, sima teste még csak kirívóbbá tette becsületlen mozdulatát. László fölveti a kérdést: „hogyan tűrhette az egyház és a hívő

nép, hogy a templom legszembevetőbb helyére, a szentély diadalivére, az oltáriszentség közvetlen szomszédságába ilyen pokoli fintort, ilyen riasztó szemérmertelenséget faragjanak? Alapos a gyanunk, hogy ez a kérdés ilyenképpen fel sem merülhetett a középkori gondolkodásban, s azt, amiben mi, átszellemült templomi áhítathoz szokott voltunk ocsmányoságot lát, akkoriban másként ítélték meg. Ha a középkori ember világképét figyelő műveket olvassuk, sejtésünk bizonyossá válik: életszemléletük, erkölcsük és hiedelemviláguk merőben más volt, mint a miénk.“ László tallózásszerű adatai „két dolgot jeleznek. Elsőben azt, hogy a [...] szentpáli asszony varázslómozdulata, úgy látszik, a földkerekség minden népénél s minden korban használatos volt. Nyilván olyan dologról van szó, ami embervoltunkkal szinte egyidős. [...] Másodjára az derül ki [...], hogy ez a mozdulat egyaránt alkalmas rontó és elhárító, szerencsétlenséget s üdvöt hozó szertartásra. [...] Ez a két művelet csak látszatra ellentéte egymásnak, valójában ugyanannak a magatartásnak színe és visszaja. [...] A templomokon soha nem látott sokaságban öröködni a kifaragott szörnyetegek, a kölobok bozótjában vigyorgó alvilági lények kapaszkodnak meg, hogy tükröt tartsanak önmaguk eleven képviselőinek, hogy elűzzék a rontás ezernyi formáját. A legnagyobb veszély a templom testébe zárt szent ostyát, az oltáriszentséget fenyegeti, a köréje gyülekező alvilági had a Megváltó testét és vérét akarja megsemmisíteni. [...] Az oltáriszentség helye a XIII. század előtti időkből az oltár felett volt, de éppen a magyarszentpáli templom építése táján jött divatba, hogy a szentély északi falába szentségtartó fülkét építettek, vagy díszes szekrényben tartották ezen a falon. Ezzel érthetjük meg igazában, hogy miért került a szentélyt záró diadalív bal oldali pillérére, az északi fal elé a [...] szentpáli varázslóasszony képe. Szinte eltakarta a hívők elől a védeni való szentséget.“ És ezek ismertetése után jusson eszünkbe: a székelyderzsi unitárius templom két „csúfalkodó“ feje közére esőn, de alább helyezkedett el a szentségtartó fülke ...

⁹ Vö. Pálmay József, *Udvarhely vármegye nemes családai*. Székelyudvarhely 1900. 189—190.; Biás István, *Adatok Ders Udvarhelymegyei község történetéhez*. Kézirat az Allami Levéltár Hargita megyei Fiókjában. Jelzete: Fond nr. 249. Collecția Muzeului din Odorheiu Secuiesc. Varia, Nr. 1370.

¹⁰ *Székely Oklevéltár*, I. 224—225. CLXXXII. sz.

¹¹ Gr. Kemény József említi a *Miscellanea* című kézirata XIV. kötete 7a. lapján, meg a *Regestra archivorum* című kézirata I. kötet. 53. lapján szabatosabb keltezés stb. nélkül. Eredetije — mindkét helye szerint — a kolozsmonostori apátság levéltárában, a Fehér megyei fiókban, 26. sz. alatt volt található. Minthogy ez a levéltár azóta elpusztult, ennél bővebben nem adhatók az oklevél ide vonatkozó részei, s nem vizsgálható meg hitelessége se! Ferenczi Sándor jegyzete.

¹² gr. Kemény J., *i. m.*, I. 59.

¹³ *Székely Oklevéltár*. V. 36—37. 920. sz.

¹⁴ *Székely Oklevéltár*. IV. 100. 725. sz.

¹⁵ Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása...* I. Pest 1868. 179. és 11. jz.; Pálmay J., *i. m.*, 190.

¹⁶ A derzsiek a helységből Székelymuzsna felé vezető út mentén, a falu s a kápolna hídjá közötti részben levő agyagrétegekből vetették téglájukat és ott is égették ki. Valószínűleg ez a téglá is ott készült, ámde vegyi s másfajta vizsgálatok hiánya miatt ez nem állítható biztosan. Ferenczi Sándor jegyzete.

¹⁷ Jakubovich Emil, *A székelyderzsi rovásírástól téglá*. Magyar Nyelv XXVIII(1932). 264—274.; Pais Dezső, „*Derzs apa-pap*“. Magyar Nyelv XXVIII(1932). 274—277.; Németh Gyula, *A magyar rovásírás*. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve. II/2. Budapest 1934. 4—6.; Ferenczi Sándor, *A székelyderzsi rovásírástól téglá kora s felirata*. Csonka kézirata; Cs. Sebestyén Károly—Pais Dezső, *A székelyderzsi rovásírástól téglá kora*. Magyar Nyelv XLVIII(1952). 86—89.; Csallány Dezső, *A székely-magyar rovásírás emlékei*. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve III. 1960. (Megj. 1963.) 51—54.; uő., *Székely rovásírástól téglá kora szövegek megfejtése*. Korunk XXIX(1970). 607—608.; Ferenczi G.—Ferenczi I., *i. m.*, 15—18. és 16—19. jz.

¹⁸ A betűk alapos elemzése eredményeként Ferenczi Sándor is egyetértett e szó *Míklós* olvasatával. Megcsonkult kézirata — sajnos — éppen ezzel végződik

¹⁹ E Csallány alkotta jegy és a szöveg jelei feloldásának bírálatát ld. Ferenczi G.—Ferenczi I., *i. m.*, 16—19.

²⁰ Az sz (vagy bármely más betűnek az „előírástól“ való eldőlése nehézség nélkül elfogadható. Nagyszámában található emlékeinkben, ezért nem utalunk külön rájuk.

²¹ Az *i* lehetőségéről Németh ezt írta: „A derzsi felirat az *a* és *i* hangokat nem jelöli [...] *d^erzsi p^ap* (az *i* mint szóvégi hang jelölendő *s* az illető ligatúrába beolvasható).“ Vö.: *Magyar rovásírás... 17.* Tudomásunk szerint senki se kifogásolta ezt a megállapítást. Jelenléte tehát megfajtési kísérletünkben is elfogadható. Ugyancsak Németh veti föl azonban azt is, hogy „az *i*-t a (*d*-t alkotó — FG.) keresztvonás vagy annak bal szára a függőleges vonás alatta levő részével együtt alkotja. [...] A szóvégi *i* mindenesetre jelölve van.“ (*i.m.*, 5.)

²² Szamota István—Zolnai Gyula, *Magyar oklevélszótár.* Budapest 1902—1906. 745. hasáb *pap* címszó; *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* III. (Benkő Loránd szerk.) Budapest 1976. 89. *pap* címszó.

²³ A nevezett település nevének változataival kapcsolatban (szerepel *Vascul-teleke* = Vászolytelke néven is) l. Suciú, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania.* II. București 1968. 134.

²⁴ Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI. A vármegye községeknek részletes története.* Deésen 1903. 332. — Megjegyezzük, hogy az (számunkra elérhetetlen) adatok hiánya miatt vitatható az 1478-ban feltűnő derzsi Petki György és az itt jelentkező derzsi Petki György személyének azonossága. De ez most nem is lényeges. Kérdésünk tekintetében az sokatmondó, hogy a derzsi Petkiek, házasság révén (Vasas)Szentegyeden is birtokosok voltak. Esetleg a derzsi Petki család még nem Petki nevet viselő korai más tagját és ennek utódját vélhetjük föltalálni a Szentegyeden 1450-től comes-ként (ispánként) oklevelekben szereplő szentegyedi *Székely István*-ban és 1500-ig követhető leszármazottaiban? Csak további sikeres családtörténeti kutatásból nyert adatok dönthetik el ezt a kérdést. Az mindenesetre szembeötlő, hogy *Székely* nevű család nem szerepel Szentegyeden 1500 után, jelentkezik viszont a *Petkiek derzsi* ága. Szentegyed közeléből, Noszolyról származik a Székelyderzsben és Kányádon meghonosodó, a Petkiekkel is rokonságba kerülő Cseffei család. Vö. Kállay Ferentz, *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben.* Nagy-Enyeden 1829. 276. Figyelmeztetnünk kell arra azonban, hogy a XV. század második feléből kapcsolat ma még nem mutatható ki. Volt Udvarhely széki szereplésük első említése 1571-ből való: *Székely Oklevéltár.* III. 335. 647. sz.

²⁵ *Székely Oklevéltár.* VIII. 269—270. 152. sz.

²⁶ Úgy véljük, hogy egy-egy feliratban nem kell és nem is mindig szabad föltétlenül „komoly“ tartalmat keresnünk. Gondoljunk csak főképpen fiataloktól (de korosoktól is!) írt, komolynak igazán nem mondható, a (közel)múltból származó vagy éppen mai eredetű szövegekre. Vö. még: Ferenczi Sándor, *A tászoktetői székely (?) rovásírásos sziklakarcolat.* Kézirat (1935) és Herepei János, *A Tordai-hasadék leg-regebbi névszerint ísmert természetjárója.* Erdélyi Múzeum XLIX(1944). 126—127.

²⁷ Vö. Szabó T. Attila, *Hogyan alakultak ki személynéveink? Uő., Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Bukarest 1980, 24—36., főképpen 29—30.

²⁸ Calepinus, Ambrosius, *Dictionarium vndecim lingvarum... Basileae* (1598 [?], 1605 [?]). 1020—1021.; Pápai Páriz Ferenc, *Dictionarium Latino-Hungaricum.* Leutschoviae M DCC VIII. 415.; Bartal Antal, *A magyarországi latinság szótára.* Budapest 1901. 468.; Szamota I.—Zolnai Gy., *i.m.*, 745. hasáb; *TESz* III. Budapest 1976. 90. Megjegyezzük, hogy (jelentésük miatt) nem vehetjük figyelembe a több szótárban is előforduló, számunkra rendkívül kedvező *pappa, pappi* szavakat.

SZABÓ ZOLTÁN

KÖBE VÉSETT TÖRTÉNELEM

A reformáció országunkban három protestáns felekezetet hozott létre: az evangélikust, a reformátust és az unitáriust. Ezeknek a felekezeteknek az elnevezése a XVI. században még nem tisztázódott véglegesen. Dávid Ferenc radikális reformációját a következő körülírásokkal jelölték: „Egyet értő ecléziák“, „Az egy értelmű levő erdélyi eclé-